

Historisch Centrum Overijssel in het kort

Ontstaan uit: fusie (2001) van het Rijksarchief Overijssel en het Gemeentearchief Zwolle

Gevestigd in: rijksarchiefgebouw van 1978 (Tauber), met een uitbreiding van dezelfde architect op de begane grond in 1995. In 2006 is een vleugel toegevoegd door de Zwolse architect Rob Moritz, inclusief aanpassingen in de oudbouw.

Oppervlak: 6650 vierkante meter

Locatie depots: vier lagen bovengronds in de oudbouw

Omvang collectie: 17 kilometer documenten, exclusief het fotoarchief

Depotcapaciteit: 18 kilometer

Oudste stuk: Fragment uit een prekenbundel, vermoedelijk uit de tweede helft van de tiende eeuw. Dit stuk perkament, met een tekst in het lettertype Karolingische minuskel, is in de zestiende eeuw hergebruikt als omslag voor het jaarrekeningenboekje van een rentmeester van het Stift in Essen. Het werd ruim tachtig jaar geleden ontdekt tijdens een archiefrestauratie.

Bijzondere schat: Een vijftiende-eeuws Sarijs-handschrift, vervaardigd in het Zwolse Fraterhuis of daar vlakbij. Zwolle was al in de late middeleeuwen, de tijd van de zogeheten Moderne Devotie, een centrum voor boekproductie. Het boekje, een psalter met gedecoreerde initialen, is in 2008 aangekocht op een veiling.

Serie Rijksarchieven, deel 4

Historisch Centrum Overijssel transformeert tot interactief kenniscentrum

Bunker opent zich naar het publiek

verschenen in Smaak, blad voor de Rijkshuisvesting, nr 48, oktober 2010
copyright Carien Overdijk

Een elegante bunker van baksteen, maar wel een bunker. In de jaren zeventig van de vorige eeuw beantwoordde het nieuwe rijksarchief in Zwolle, met zijn kenmerkend afgeronde hoeken, volledig aan de beoogde functie van veilige bewaarplaats.

Weggestopt was het gebouw zelf trouwens ook, aan de rand van een pasgesloopte volksbuurt achter het centrum. Na de bouw werd het geleidelijk omringd door nette rijtjeshuizen en een betonnen winkelcentrum.

Ruim dertig jaar later staat deze solide doos er nog. Maar hij heeft zich omgedraaid naar een drukke, doorgaande weg. Daar is hij opengekapt. Uit de oorspronkelijke achtergevel – waarop een spandoek uitroept dat 'Geschiedenis leeft!' - ontvouwt zich een brede vleugel in de vorm van een kromgebogen vel papier. Een hoge glaspui houdt de ruimte ertussen open. Bezoekers betreden hier het Historisch Centrum Overijssel (Hco), welkom geheten met licht en doorzicht.

stalen sikkels

Voor de monumentenstatus is dit hoogstandje van architect Rob Moritz voorlopig te jong, en daarmee is het Hco een buitenbeentje in deze serie over archieven in Rijksmonumenten. Maar monumentaal oogt het geheel nu al. De publieksvleugel, waarvan het ingenieuze frame met stalen sikkels bijna zelfstandig (geholpen door een dragende liftschacht) de kromming aan de binnenzijde open houdt, kan een beeldmerk worden voor de stad.

‘Het is al een soort baken’, knikt de trotse directeur Bert de Vries. ‘Veel mensen kennen het gebouw al zonder hier ooit geweest te zijn.’ Hij leidt zijn bezoekers via een vreemd glooiende trap naar een zithoek met wendbare relaxfauteuils op de eerste verdieping, pal voor de glazen pui. De vloer is hier flauw opgebold, als onderzijde van dat gevouwen blad. Met een boek uit de nabije kasten met ‘nieuwe literatuur over Overijssel’ is het hier ongetwijfeld goed wegdromen.

‘De meeste mensen vinden dit prachtig’, bevestigt De Vries. ‘Al wordt een enkeling er draaierig van.’ Die enkeling moet dan vooral zijn blik afgewend houden van de zuidzijde. Want zuidwaarts trekt de laminaatvloer zich krom om naadloos over te gaan in de wand en vandaar in het plafond.

De aanbouw staat er alweer lang genoeg om ook zijn minpuntjes te etaleren. Een strook vuil onderin de brede spouw van de glasgevel, een hinderlijke echo in de ronde wand, herhaalde lekkages tussen oud- en nieuwbouw, de onmogelijkheid om met een ladder even snel een lamp te verwisselen op de bolle vloer. Een onorthodox ontwerp heeft zijn prijs.

doorkijkjes

Het verrassende interieur is eveneens van de hand van Rob Moritz. De trappen golven, in harmonie met het casco, van lui naar normaal en weer terug naar lui. Een constructief unicum, waar de Rijksgebouwendienst aanvankelijk bedenkingen bij had. Maar zowel een proefopstelling als de praktijk bewezen dat het kon. ‘Er is nog nooit een ongeluk gebeurd’, verzekert de directeur.

Lichte houttinten, staal en retro-oranje creëren, in nieuw- en oudbouw, een vrolijke sfeer. Branchesnuffjes, zoals oude archiefdozen, zijn in de klantenbalies verwerkt. Krantencollages sieren de bovenbladen, ook van het spreekgestoelte in het auditorium.

Als érgens de omslag van introvert archief naar publieksvriendelijke dienst in de architectuur zichtbaar wordt, dan hier in Zwolle. De transparantie van de vleugel zet zich voort tot in de ‘bunker’. Moritz maakte met vides en inbandige ramen allerlei doorkijkjes, zowel naar de depots als naar het kantoorgedeelte. Zelfs vanuit de garderobe, tussen de kluisjes en vitrines met archiefschatten, kun je het depot in gluren.

beeldmerken

Dat depot is, volgens de rijksstandaarden, uitstekend beveiligd. Zeker sinds de brandweer gelaste om de inkijkramen zwaarder uit te voeren. Als de directeur zich met fotograaf en verslaggever tussen de ladenkasten begeeft om het Sarijs-handschrift en andere hoogtepunten te tonen, schakelt zelfs plotseling het licht uit en weerklinkt het alarm. De medewerker op wier beveiligingspas de bezoekers waren meegelift, had onverhoeds even het depot verlaten.

Als het licht weer aan is, beschijnt het een kleurenpracht. Het Hco bezit honderden zogeheten tjaps (Maleis voor merk of stempel), rijkversierde beeldmerken uit de

negentiende-eeuwse Twentse textielindustrie. Deze etiketten werden, voor verschepping, op balen katoen geplakt om het product te onderscheiden van de concurrentie. Sommige tjaps zijn veelkleurige kunstwerkjes, met de bedrijfsnaam vervat in uiteenlopende taferelen, van exotische mensen en dieren tot Hollandse architectuur.

‘Er zijn veel thematische series bij’, vertelt manager informatie en kennis Piet den Otter, die zich intussen bij het gezelschap heeft gevoegd. ‘Van kinderliedjes of windmolens tot opgeblazen poëzieplaatjes. Overigens zijn de meeste Aziatische scènes gewoon hier in Nederland verzonnen. De tekenaar tekende zoals hij dacht dat het er in Azië uitzag, hopen dat de overzeese klandizie zich erin zou herkennen.’

plankaarten

Nu we het over de fameuze textielindustrie hebben, slaan we de vroeg-industriële fotocollecties niet over. Er gaan lades open met fraai zwart-wit werk. Niet alleen de textielindustrie pionierde met de camera, ook de metaal, de elektro, de chemie (het Hengelose zout-archief van Akzo) en de machinebouw. ‘Kijk, dit is van Stork’, wijst Den Otter. ‘Je ziet niet alleen de gebouwen, maar ook de opbouw van nieuwe productie-installaties en het personeel in actie. Bijna een documentaire.’

Uit een andere hoek komen ruimtelijke plannen tevoorschijn voor alweer een uniek Overijssels fenomeen, het waternatuurgebied De Weerribben. Er zijn oude plankaarten voor de inpoldering van het gebied, ook in vormen die nooit zijn uitgevoerd. En er is het archief van de ontginningsmaatschappij, met de namen van de randstedelijke werklozen die voor het zware werk werden gerecruteerd. En dan zijn er de talloze getuigenissen van het rijke Hanzeverleden van Zwolle. Handschriften, rekeningen, betalingsbewijzen, bouwkundige documentatie, contracten met zusterstad Kampen. Ook deze deelcollectie vertelt talloze verhalen.

hulp van buiten

De ontsluiting van de collecties is in Zwolle vrijzinnig ter hand genomen. Directeur Bert de Vries weet veel hulp van buiten te mobiliseren. Zo mogen beeldend kunstenaars inspiratie komen opdoen, om het resulterende werk te exposeren. En menig expositie en evenement komt in samenwerking met derden tot stand, zoals dit najaar rondom de transformaties van een oude Zwolse ambachtsschool. Of eerder, een interactief project met de eigen wijk Diezerpoort, waarbij de oudste bewoners hun geheugen opfristen met behulp van archiefmateriaal. Ook voor inleententoonstellingen is ruimte, zoals afgelopen zomer over de regionale scouting. Wars van controverses is de instelling evenmin. In 2007 lokte het Hco een landelijke discussie uit met een project van gastconservator Atte Jongstra. De schrijver pretendeerde het manuscript van een negentiende-eeuwse Zwollenaar te hebben opgeduikeld en bouwde er een expositie omheen. Fictie, naar later bleek - tot ergernis van sommige historici.

De gastconservator is een blijvertje, inmiddels ondergebracht in een stichting. Jongstra's opvolger, de etnoloog Gerard Rooijackers, bereidt in het Hco een project voor onder de naam 'rituele depots', met een kritische blik op bewaren en vergeten.

uploaden

Lezingen, programma's voor scholen, een geïllustreerd blad (MijnStadMijnDorp) en een gelijknamig interactief digitaal platform in aanbouw: op allerlei manieren keert het Hco zich naar buiten.

'Mensen vinden het leuk om hun eigen herinneringen toe te voegen', licht directeur De Vries toe. 'Die grote oude familiefoto, hier buiten op ons spandoek, lokte spontane informatie uit. Nakomelingen hebben de onbekende personen op de foto geïdentificeerd. Volgend jaar kunnen mensen hun eigen foto's en informatie op ons platform uploaden.' Naast sitebezoekers trok het Hco in 2009 twintigduizend fysieke bezoekers.

We begeven ons naar buiten, waar 's avonds naar verluidt de glasgevel mooi oplicht, versterkt door aanlichtingen van daklijst en plaveisel. 'Het is jammer dat we niet in het centrum zitten', vindt de directeur. 'Maar we komen dichterbij. Er komt een voetgangersbrug vanaf de Schouwburg over de singel. Centrumbezoekers kunnen straks in een paar minuten naar ons doorlopen.'

Dit artikel maakt deel uit van een serie over provinciaal gevestigde archieven in rijksmonumenten of uitzonderlijke gebouwen. In het volgende nummer van Smaak: Het Noord-Hollands Archief